

ОКОЛИНА БЕОГРАДА У ПОЗНОМ СРЕДЊЕМ ВЕКУ (Од почетка XV до првих деценија XVI столећа)

Успон Београда као српске престонице током владавине деспота Стефана Лазаревића доприносио је насељавању и развоју подручја у његовом залеђу, док су угарско-османски сукоби у Подунављу и Посавини у другој половини XV и првим деценијама XVI века доводили до разарања насеља и миграција становништва на данашњој територији Београда. Бројна сеоска насеља у околини средњовековног Београда, од којих су се местимично сачували и археолошки трагови, забележена су тек у првим османским пописима из друге половине XV и прве половине XVI века. Током позног средњег века у залеђу Београда развијали су се рударски центри Железник на Космају и Рудишта под планином Авалом, на којој се налазила тврђава Жрнов. О средњовековној сеоској привреди у околини Београда може се у значајној мери стећи слика захваљујући подацима из првих османских пописа.

Кључне речи: Београд, околина Београда, Београдска бановина, Београдска нахија, позни средњи век, село, рударство, пољопривреда, деспот Стефан Лазаревић, Турци.

Београд је као претежно погранични град на важним саобраћајним правцима током средњег века имао бурну и богату историју. Продор Османлија у Подунавље након Косовске битке 1389. године отворио је и ново поглавље у историји Београда. Град је почетак XV столећа дочекао „разрушен и опустео“, како је то забележено у деспотовој повељи

* aleksandar.krstic@iib.ac.rs; albited@gmail.com

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Средњовековне српске земље (XIII–XV век): ђолијички, ђривредни, друшћивени и ђравни ђроцеси* (бр. 177029), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Београду, коју цитира Константин Философ.¹ Склапањем угарско-српског савезништва 1403/1404. године, оличеног у вазалном односу деспота Стефана Лазаревића према краљу Жигмунду, Београд је прешао у српске руке и постао прва стална престоница средњовековне српске државе. Деспот Стефан је започео обиман, осмишљен и амбициозан пројекат изградње Београда не само као војног и политичког већ и као привредног и друштвеног центра српске државе.² После смрти деспота Стефана 1427. године, Београд је поново доспео под угарску власт, под којом се налазио скоро читаво столеће, док га није освојио султан Сулејман I 1521. године. Тако су Турци коначно, у трећем покушају, након неуспешних опсада из 1440. и 1456. године, освојили Београд, учинивши га седиштем Смедеревског санцака и главним упориштем за даља освајања у Подунављу.³

Захваљујући очуваним писаним историјским изворима различитог порекла, историја средњовековног Београда реконструисана је у значајној мери.⁴ Систематска археолошка истраживања спровођена на Београдској тврђави у деценијама након Другог светског рата омогућила су да се умногоме стекне увид у изглед средњовековног Београда.⁵ Међутим, за разлику од историје самог Београда, који је био

¹ В. Јагић, *Константин Философ и његов Живој Стефана Лазаревића, десјоџа српскога*, Гласник Српског ученог друштва 42, 1875, 272 (фототипско издање, прир. Ђ. Трифуновић, Горњи Милановац, 2004); К. Куев, Г. Петков, *Събрани съчинения на Константин Костенечки. Изследване и текст*, София, 1986, 383. Најновији превод Г. Јовановић: *Константин Философ, Живој Стефана Лазаревића десјоџа српскога*, Београд, 2009, 43; А. Младеновић, *Повеље и писма десјоџа Стефана. Тексти, коменџари, снимци*, Београд, 2007, 347, где је наведена и ранија литература о београдској повељи; Ј. Калић, *Београдска повеља десјоџа Стефана Лазаревића*, у: *Средњовековно право у Срба у огледалу историјских извора*, ур. С. Ћирковић, К. Чавошки, Београд, 2009, 188–197.

² Ј. Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, Београд, 1967, 84–101; М. Поповић, *Београдска тврђава*, Београд, 2006², 85–130.

³ Ј. Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, 105–268; Х. Шабановић, *Београд као војно-управно и привредно средиште у XVI–XVII веку*, у: *Историја Београда 1. Стари, средњи и нови век*, ур. В. Чубриловић, Београд, 1974, 323–336.

⁴ Монографија Ј. Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, и после пола века је непревазиђена синтеза и основ за сва даља истраживања средњовековне прошлости српске престонице. Библиографију новијих радова о средњовековној прошлости Београда в. у: М. Антоновић, *Београд*, у: *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља према писаним изворима*, ред. С. Мишић, Београд, 2010, 31–43.

⁵ Археолошка сазнања о средњовековном Београду систематизована су у монографији М. Поповић, *Београдска тврђава*, 2006², 49–164. Тамо је, на стр. 304–317, наведена и најважнија литература о археолошким истраживањима Београдске тврђаве. За резултате истраживања тврђаве после 2006. године в. радове М. Поповића у часопису *Наслеђе* 8–12, 2007–2011, и 17, 2016, као и извештај В. Бикић и С. Поп-Лазича у *Археолошком прегледу* н. с. 4, 2006 (2008), 126–128.

ограничен на простор тврђаве у данашњем Калемегданском парку и њену непосредну близину, прошлост шире околине града није довољно позната. А то је заправо подручје на коме се налазе данашње урбане структуре српског главног града и околна приградска насеља. Из периода пре османског освајања, рецимо, у изворима се није сачувало име ниједног сеоског насеља у непосредној околини Београда. Тај недостатак у извесној мери надокнађују први османски пописи, који садрже податке о насељима и становништву у Београду и његовој околини. Већи део ових података је постао приступачан научној јавности и широј публици захваљујући објављивању првог тома *Турских извора за историју Београда* Хазима Шабановића још 1964. године.⁶

Током читава два столећа, од двадесетих година XIV века, када је Београд после Драгутинове владавине поново доспео у угарске руке,⁷ па до турског освајања 1521. године, град је углавном био одвојен од своје околине. Током највећег дела тог периода, Београд се налазио под угарском, а његова околна прво под српском, а затим под османском влашћу. Или, како би то рекао Константин Философ: „Иако лежи у српским крајевима, изгледа као да је на срцу и плећима угарске земље.“⁸ Због тога је Београд у административном и војном погледу био прикључен угарској Мачванској бановини.⁹ Ако изузмемо једну краћу епизоду, највероватније из четврте деценије XIV столећа, када је Београд доспео у руке краља Душана,¹⁰ тек је уступање Београда деспоту Стефану почетком XV века спојило град и његово окружење.

У склопу низа мера за јачање одбрамбене способности земље које је спроводио деспот Стефан, почетком XV века у српској држави уве-

⁶ Дефтери Смедеревског санџака из 1476/1477, 1516, 1522/1523, 1528, 1532. и 1536. године: *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (= BOA), Istanbul, *Tapu Tahrir Defteri* (= TD) 16; TD 1007; TD 135; TD 144; TD 978; TD 187. Делови ових дефтера који се односе на околину Београда доноси, Х. Шабановић, *Турски извори за историју Београда I–I, кайиасџарски ѱојиси Београда и околине 1476–1566*, Београд, 1964, 5–411. О томе да је сумарни дефтер TD 135 настао 1531. године, али да садржи податке несачуваног пописа из 1522/1523, као и да TD 978 треба датовати у 1532, а не у 1528/30. годину, в. С. Катић, У. Урошевић, *Сумарни ѱојис вакуфа Смедеревског санџака из 1530. године*, Мешовита грађа (Miscellanea) 36, 2015, 38–40.

⁷ С. Ћирковић, *Београд ѱод краљем Душаном?*, Зборник Историјског музеја Србије 17–18, 1981, 38–42; А. Krstić, *The Rival and the Vassal of Charles Robert of Anjou: King Vladislav II Nemanjić*, Banatica 26–II, Istorie, 2016, 47–48.

⁸ В. Јагић, *Константијин Философ*, 284; К. Куев, Г. Петков, *Събрани съчинения*, 393; К. Философ, *Живойѱ*, 56.

⁹ Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 71, 270; А. Крстић, *Београдско ѱисмо краља Жигмунда грађанима Шојрона (7. новембар 1427. године)*, Мешовита грађа (Miscellanea) 33, 2012, 23–24.

¹⁰ С. Ћирковић, *Београд*, 44–45.

ден је и нов управни систем – тзв. *власџи*, са војводама на челу.¹¹ Војводе су резидирале у утврђеним градовима и у својим рукама су обједињавале цивилну и војну власт над градом и њему потчињеном територијом. О *Београдској власџи* нема директних података у изворима, али се њено постојање чини врло вероватном.¹² У време деспота Ђурђа, нпр., у новој престоници – Смедереву – формирана је *Смедеревска власџ*.¹³

После повратка под угарску управу 1427. године, Београд је заузео изузетно значајно место у систему одбране јужне границе ове краљевине. Град и његово подручје стављени су под јурисдикцију угарских војних заповедника на граници, који су у својим рукама обједињавали дужности мачванског или северинског бана, жупана пограничних жупанија (Тамишке, Ковинске, Крашовске и др.) и капетана Београда.¹⁴ У другој половини XV века београдски капетани носе титулу бана, а Београд постаје центар истоимене бановине.¹⁵ Територија под влашћу банова је проширена, па је крајем XV и почетком XVI века обухватала и Земун¹⁶ и Сланкамен.¹⁷ Сва наведена организациона решења

¹¹ М. Динић, *Власџи у време Десџиовине*, Зборник Филозофског факултета у Београду X–I, 1968, 237–244; М. Ивановић, *Један поглед на „власџи“ у држави српских десџија*, у: 600 година манастира Павловац, ур. В. Катић, Н. Марковић, Младеновац, 2017, 169–180.

¹² Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 90–91.

¹³ А. Крстић, *Кучево и Железник у свећилу османских дефџера*, Историјски часопис XLIX, 2002, 149–150; М. Ивановић, *Смедеревска и Голубачка власџи у време владавине десџија Ђурђа Бранковића*, Наш траг, 2010, 437–449.

¹⁴ А. Крстић, *Београдско ђисмо*, 23–24, 33–34; Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 270–274, 435; Р. Engel, *Magyarország világi archontológiája (1301–1457)*, Budapest, 1996, I, 15, 30–31, 33–34, 122–123, 125, 128, 139–140, 145, 177, 194, 205, 210, 240; II, 103, 236, 250.

¹⁵ Београдски банови су у дубровачкој грађи први пут забележени 1465. године, али се у угарским документима, уз ретке изузетке, за заповеднике Београда користи титула капетана све до 1490–1492. године, в. Ј. Калић-Мијушковић, *Прилог историји Београдске бановине*, Зборник Филозофског факултета у Београду VIII–I, 1964, 533–540; иста, *Београд*, 275–284; Н. С. Tóth, R. Horváth, T. Neumann, T. Pálosfalvi, *Magyarország világi archontológiája (1458–1526). I. Főpapok és bárók*, Budapest, 2016, 144–147.

¹⁶ Земун је током средњег века био значајна тврђава и градско насеље. У првој половини XIV века постоје *Zemelinum Superior* и *Zemelinum Inferior*, дакле, Горњи град на Гардошу и подграђе или Доњи град на обали Дунава. Градске привилегије Земун је добио пре 1368. године. Град је средином XV века био у поседу деспота Ђурђа. Турци су га освојили 1521. године. О Земуну в. К. Митровић, *Земун*, у: Лексикон градова и тргова, 117–119; такође в. D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, II, Budapest, 1894, 240; Ј. Калић, *Земун у средњем веку*, у: Земун, Београд–Земун, 1987, 58–66; О. Зиројевић, *Земун – њериод њурске владавине до Бечког рајџа (1683)*, у: исто, 67–68.

¹⁷ О Сланкамену в. И. Руvaraц, *Сџари Сланкамен*, Земун, 1892, 3–36 (= *Зборник Илариона Руvaraца. Одабрани историјски радови*, I, прир. Н. Радојчић, Београд, 1934, 367–397; Д. Динић-Кнежевић, *Словенски живаљ у урбаним насељима средњовековне*

била су, с једне стране, узрокована жељом да се што ефикасније спроведе одбрана јужних угарских граница, на којој је Београд био једна од кључних тачака. С друге стране, она такође посредно сведоче о томе да је подручје у околини града које је контролисано из Београдске тврђаве било мало и да није могло пружити довољно материјалних и људских ресурса потребних за функционисање и одбрану угарског Београда.

О величини градске територије Београда (*pertinentia Castris Nandoralbensis*, како се бележи у угарским латинским документима),¹⁸ њеном простирању и разграничењу са суседним властелинствима и насељима зна се јако мало. Ако се узму у обзир посредни подаци из времена након 1427. године, односно након обнове угарске власти у Београду, може се приближно одредити и величина градског подручја Београда. Наиме, рудник и трг Рудишта код Рипња налазио се на деспотовој, касније турској територији,¹⁹ као и Гроцка и град Жрнов на Авали. Иако се прве вести о Жрнову односе на подизање османске тврђаве 1442. године, према неким мишљењима археолога, првобитно језгро тврђаве потиче из времена деспота Стефана Лазаревића. У том случају би Жрнов био предстража деспотовој престоници Београду.²⁰ Жрнов је био међу градовима које су Турци вратили деспоту Ђурђу Бранковићу 1444. године, али је коначно пао под османску власт маја 1458. године.²¹ Тврђава, коју су Турци називали *Güzelce Hisar* („лепушкаста утврда“) и *Havâla* („узвишење које доминира околином“), имала је велики војни значај. Из ње се лако могао контролисати и угрожавати Београд са околином, који се налазио под угарском влашћу. После

јужне Угарске, Зборник Матице српске за историју 37, 1988, 17–19; М. Поповић, *La forteresse de Slankamen*, Старијар 47, 1996, 155–168.

¹⁸ G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, X/6, Budae, 1844, 809–813; J. Teleki, *Hunyadiak kora Magyarországon*, X, Pest, 1853, 413–416; L. Thallóczy, A. Áldásy, *A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526*, Magyarország melléktartományainak oklevéltára 2, Budapest, 1907, 306; С. Ђирковић, „Црна Гора“ и проблем српско-угарског граничног подручја, у: Ваљево – постанак и успон градског средишта, Ваљево, 1994, 64–67; А. Крстић, *Кучево и Железник*, 154–155.

¹⁹ Б. Храбак, *Средњовековни џирг и рудник Рудишћа под Авалом*, Годишњак Музеја Града Београда III, 1956, 99–105; А. Крстић, *Рудишћа*, у: Лексикон градова и тргова, 245.

²⁰ Ђ. Бошковић, *Град Жрнов*, Старијар III–15, 1940, 85; М. Поповић, *Сакрално окружење Београда у доба деспота Стефана*, у: 600 година манастира Павловац, 39. С друге стране, С. Катић износи аргументе против тумачења да је на планини Жрнов постојала средњовековна српска тврђава пре 1442. године. Он сматра да је прва етапа изградње била 1442, друга после коначног османског освајања Жрнова 1458. године, а трећа, када је изграђен Доњи град, око 1480. године, у исто време када је обнављана и Смедеревска тврђава, в. С. Катић, *Тврђава Авала (Гјузелце) XV–XVIII век*, Историјски часопис LXIV, 2015, 254–256, 260.

²¹ А. Крстић, *Жрнов*, у: Лексикон градова и тргова, 109–110, с изворима и ранијом литературом.

освајања Београда 1521. године и Срема 1526. године, авалска тврђава губи ранију улогу.²²

Не знамо докле се на западу и југозападу протезало београдско подручје. Ако је судити по османском попису извршеном непосредно по угарско-турском ратовању у северној Србији 1476. године, под власт Угара тада је доспела релативно пространа територија од Саве на северу до Ваљевске Колубаре на југу, и од Дрине на западу до Београда и Шумадијске Колубаре на истоку, остављајући рударска подручја Авале и Космаја у турским рукама.²³ Ова угарска територија у северној Србији, организована у оквиру Шабачке и Београдске бановине крајем XV века, у наредном периоду се смањивала. Ипак, западни делови данашњег београдског подручја у Посавини и Шумадијској Колубари (грубо узевши, простор садашњих општина Обреновац, Чукарица, Барајево и Лазаревац) остали су изван султанове власти све до пада Шапца и Београда 1521. године. Непознато је, међутим, шта је од наведене територије улазило у састав Шабачке, а шта у оквиру Београдске бановине.²⁴ После освајања Београда 1521. године извршена је и територијална реорганизација османске управе на подручју северне Србије. Тада је формирана и пространа Београдска нахија.²⁵

На основу описа Бургунђанина Бертрандона де ла Брокијера, који је у Београду борао 1433. године,²⁶ првих турских пописа и археолошких истраживања, може се закључити да се београдско предграђе у позном средњем веку простирало отприлике на оном месту где је након турског освајања био најстарији део београдске вароши – на подручју данашњег Дорћола. Средиште овог неутврђеног дела средњовековног насеља био је трг, смештен приближно на раскрсници Улице цара Душана, Булевара војводе Бојовића и Улице Тадеуша Кошћушка. У близини трга налазила се и српска црква, која је порушена почетком друге половине XVI века због изградње безистана и каравансараја Мехмед-паше Соколовића.²⁷ Одатле се насеље ширило према врху Калемегданског гробана и затим спуштало ка Савској падини, односно

²² Детаљно о османској војној посади в. С. Катић, *Тврђава Авала*, 258–265.

²³ Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санџак (1476–1560). Земља. Насеља. Становништво*, Београд, 2004, 46.

²⁴ О Шабачкој бановини, која се у сачуваним изворима први пут (посредно) помиње 1491. године, али је можда формирана и раније, в. С. Ћирковић, *Средњи век*, у: *Шабац у прошлости*, I, Шабац, 1970, 104; N. C. Tóth, R. Horváth, T. Neumann, T. Pálósfalvi, *Archontológia*, I, 147–148.

²⁵ Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санџак*, 50–51.

²⁶ Б. де ла Брокијер, *Путовање преко мора*, Београд, 1950, 130–131.

²⁷ М. Поповић, *Средњовековна предграђа Београдског града*, Годишњак Града Београда XXV, 1978, 122–128; О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке епархијархије до 1683. године*, Београд, 1984, 51.

простору око Саборне цркве.²⁸ Српска црква на месту садашње Саборне цркве помиње се у изворима у другој половини XVI века и, извесно, потиче из времена пре турског освајања.²⁹ Предграђе је, као и каснија варош, из безбедносних разлога било „на стреломет“ удаљено од града, односно одвојено од тврђаве празним простором „градског поља“ (или, на турском *Калемегдан*). Како показују досадашња археолошка истраживања, средњовековно предграђе није се ширило на исток и југоисток даље од улица: Јеврејске, горњег дела Тадеуша Кошћушка и почетака Узун Миркове и Кнез Михаилове.³⁰ Брокијер наводи да су становници овог предграђа, као и житељи вароши у Доњем граду унутар тврђаве, били Срби. Београдско предграђе је својим изгледом, а, очито, и делатношћу великог дела својих житеља, путнику из Француске одавало утисак сеоског насеља.

Брокијеров помен католичке цркве са словенском службом у предграђу значи или да је у њему постојала колонија дубровачких трговаца,³¹ или да су угарске власти преко босанских фрањеваца настојале да врше католичку мисију међу православним Србима са подручја Београда. Познато је, наиме, да је краљ Жигмунд тих година тражио католичке мисионаре који знају словенски језик за службу у јужним пограничним крајевима Угарске.³² За једну од православних

²⁸ З. Симић, *Резултати археолошких истраживања изведених у порти београдске Саборне цркве*, Годишњак Града Београда XXVII, 1980, 40–41.

²⁹ *Stephan Gerlachs deß Aeltern Tagebuch ... an die ottomanische Pforte zu Constantinopel abgefertigten ... Gesandtschaft*, Frankfurt am Mayn, 1674, 529–530; Р. Matković, *Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI vijeka*, Rad JAZU 116, 1893, 55. Највероватније се на њу односи и помен „махале Црква“ у попису из 1560, уп. Х. Шабановић, *Турски извори*, 449. Иако се у литератури често наводи да је ова црква подигнута средином XVI века, такво схватање је у потпуној супротности са исламским прописима и праксом гашења, а не грађења хришћанских богомоља у османским урбаним центрима. О томе, уосталом, говори и Штефан Герлах 1578. године.

³⁰ М. Поповић, *Средњовековна предграђа*, 124–125; З. Симић, Н. Мићовић, *Резултати заједничких археолошких истраживања њосиора у блоку између улица Цинцар Јанка и Узун Миркове*, Наслеђе 10, 2009, 223–232.

³¹ Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 93, сматра да је у питању црква дубровачких трговаца. Није познато да ли је црква у којој је Брокијер био на ускршњој служби идентична са црквом која се налазила на платоу испред Горњег града, код данашње спољне Стамбол-капије на Великом равелину, в. Ж. Шкаламера, М. Поповић, *Нови подаци са њана Београда из 1683. године*, Годишњак Града Београда XXIII, 1976, 44–45.

³² Р. Rokai, *Poslednje godine balkanske politike kralja Žigmunda*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu XII–1, 1969, 93–95; А. Крстић, *Београдско њисмо*, 26–27, 33–34. У београдском Доњем граду је у другој половини XV века и првим деценијама XVI века, све до турског освајања града 1521. године, постојао фрањевачки манастир, в. Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 256, 306–307; Ж. Шкаламера, М. Поповић, *Нови подаци*, 44.

цркава, која је највероватније била ван градских зидина, зна се да је страдала приликом турске опсаде Београда 1456. године.³³

Иза поменутог предграђа, а на ширем простору данашње урбане целине Београда, у то време постојало је више села. Прва обавештења о њима имамо тек из треће деценије XVI века, када их бележе османски пописи. Тада су забележена села: Бања (налазила се у јужном делу данашње Бањице, на саставку Каљавог потока и Железовца), Кумодраж, Раковица, Бело Врело, које се од 1560. године назива Жарково, Репиште (сада део Жаркова), Миријево (касније Миријево), Вишњица, Сухи Железник (данашњи Железник), Кијево, Калуђерица. Многа насеља која данас постоје на територији града Београда забележена су такође тридесетих година XVI века, нпр.: Сланци (Доњи и Горњи), Велико Село, Доња, Средња и Горња Остружница, Доња, Средња и Горња Моштаница (које одговарају данашњој Великој и Малој Моштаници), Срем(ч)ица, Борак, Рушањ, Вранић, Ресник, (X)Рипањ, (X)Мељак, Винча, Лештани, Бели Поток, Колар (од 1572. године Пиносава), Црљени, Врелца (Вреоци код Лазаревца), Мислотин (Мислоћин код Обреновца), Островица (друго име Лисовић), Барајево, Гунцати, Стојник, Иванча, Међулужје, Пружатовач, Младеновац, Болеч, Бегаљево (Бегаљица) и многа друга.³⁴ Може се претпоставити да је већина села регистрованих у то време постојала и раније, током средњег века. Рецимо, о постојању села Винча на Дунаву у средњем веку сведочи велика некропола на локалитету Бели Брег, која се датује у период од XI до XV/XVI века.³⁵ Исто се може рећи и за Миријево, где је на локалитету Ђуртово брдо истражена велика средњовековна некропола, датована у раздобље од XII до XV века.³⁶

³³ Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 308–309, 452, нап. 210.

³⁴ Х. Шабановић, *Турски извори*, 5–411. Убикацији ишчезлих насеља из околине Београда, осим Шабановића, допринели су и В. Радовановић, *Где су се налазила неизвесна села и мезре у околини Београда која се помињу у турским каталогским пописима од 1476. до 1566.* Годишњак Града Београда XXII, 1975, 29–44; и Р. Новаковић, *О неким ишчезлим селима на домаку Београда*, Годишњак Града Београда XXXI, 1984, 58–59; Годишњак Града Београда XXXII, 1985, 104–105; Годишњак Града Београда XXXIII, 1986, 37–39; исти, *О ишчезлим селима на подручју Београда*, Годишњак Града Београда XXXV, 1988, 43–51; Годишњак Града Београда XXXVI, 1989, 47–51; Годишњак Града Београда XXXVII, 1990, 69–70; Годишњак Града Београда XXXVIII, 1991, 55–56. Уп. карту уз овај рад.

³⁵ Г. Марјановић-Вујовић, *Старосрпска некропола*, Винча у праисторији и средњем веку, каталог изложбе, Београд, 1984, 87–99, 131–136.

³⁶ М. Бајаловић-Бирташевић, *Средњовековна некропола у Миријеву*, Београд, 1960. Осим средњовековних некропола у Винчи и Миријеву, археолошки је истражена и велика некропола XI–XIV/XV века у Брестовику код Гроцке, в. М. Ђоровић-Љубинковић, *Досадашња ископавања у Брестовику, на локалитету Висока Раван*, Зборник радова Народног музеја у Београду 1, 1958, 325–334.

Ипак, код коришћења података из османских пописа за реконструкцију средњовековне мреже насеља потребан је извештај опрез, јер подаци са неких других пограничних подручја северне Србије, као што је Браничево, показују велике демографске промене и разарања сеоских насеља током XV stoleћа услед ратних сукоба.³⁷ Српско Подунавље и Посавина добили су на значају од почетка XV века, када се, под османским притиском, центар државе померио на север, прво у Београд, а потом у Смедерево. Ови плодни и богати предели мање су били изложени турским пустошењима од јужнијих крајева земље, а преко њих су одржавани економски односи са Угарском и Влашком, тако да су напредовали и демографски и економски.³⁸ Описујући 1433. године пут од деспотовог двора у Некудиму (код Смедеревске Паланке) до Београда,³⁹ Брокијер је забележио: „Прођох многе велике шуме, брегове и долине. А по тим долинама постоји велико мноштво села и добрих намирница, а нарочито доброг вина.“⁴⁰ Међутим, ратови, који су наредних година вођени у Подунављу и Посавини и који су 1439. године довели по привремене, а потом 1459. године и дефинитивне пропасти средњовековне српске државе, погодили су и околину Београда – нарочито опсада из 1456. године.⁴¹ Ратна разарања, убијање и поробљавање, општа несигурност, глад и болести које су пратиле ратове, изазивали су масовне миграције становништва.

Падом Србије (1459), подунавско-посавска граница између Угарске и Османског царства је у следећих седамдесетак година постала место континуираних сукоба двеју зараћених држава,⁴² што је снажно утицало на миграциона и демографска кретања у овом и ширем подручју. Како се оваква војно-политичка ситуација одражавала на насеља и становништво на данашњем подручју града Београда јужно од Саве и Дунава, може се донекле стећи слика на основу првог сачуваног османског пописа Смедеревског санџака из 1476/1477. године. У нахији Кучево, која се налазила између Београда, Космаја, Јасенице, Велике Мораве и Дунава, и којој је од данашње територије Београда припадао већи део подручја општина Гроцка и Младеновац, 1476/1477. пописано је 135 села и 10

³⁷ Тако је свега половина познатих средњовековних сеоских насеља са простора Браничева била насељена 1467. године, в. А. Крстић, *Османско њродирање и демографске ѡромене у Браничеву (1389–1459)*, у: Браничево у историји Србије, III/6, Пожаревац–Београд, 2008, 195–208.

³⁸ *Историја српског народа*, II, Београд, 1982, 314–318 (С. Ћирковић).

³⁹ О Некудиму в. А. Крстић, *Град Некудим и Некудимска власиј*, Историјски часопис LV, 2007, 99–113.

⁴⁰ Б. де ла Брокијер, *Путовање ѡреко мора*, 130–131.

⁴¹ О опсади Београда детаљно в. Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 127–171.

⁴² Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 187–268; *Историја српског народа*, II, 373–389, 431–478 (С. Ћирковић).

селишта. Иако је у питању знатан број села, насељеност Кучева почетком последње четвртине XV stoleћа није била велика: једна трећина села имала је мање од пет кућа, само око 10% села имало је више од 20 домаћинстава, а више од 30 кућа било је у свега 2,2% насеља, односно у три села у долини Велике Мораве. Оваква релативно ниска насељеност последица је како угарско-турског ратовања и четовања у том пограничном подручју, укључујући и рат из 1476. године, који је претходио попису, тако и депопулације, настале услед ратних разарања у времену пре 1459. године, током деценија одбране Србије од османске најезде.⁴³

Околина Београда је током последње две деценије XV и прве две деценије XVI века у још већој мери била простор сталних угарско-турских пограничних сукоба, чарки, пљачкања и пустошења. О томе има доста забележених података,⁴⁴ а свакако је таквих појава било много више него што је нама данас познато. Зато околина Београда у том периоду није била нарочито погодно место за живот, било да је реч о просторима са угарске или са османске стране границе.

Територије које су се празниле услед бежања и планског превођења становништва у Угарску, Османлије су попуњавале новим становништвом – добрим делом из крајева данашње Црне Горе, Херцеговине и западне Србије – које је имало влашки статус.⁴⁵ У одређеним случајевима, када су то захтевали интереси османске државе, становницима читавих, махом новоосвојених пограничних области даван је влашки статус и са њиме повезане одговарајуће фискалне погодности. Циљ је био да се спречи бежање становништва са земље и његово

⁴³ А. Крстић, *Кучево и Железник*, 151–153; исти, *Сеоска насеља у Подунављу и Посавини Србије и јужне Угарске у XV и првој трећини XVI века*, Историјски часопис ЛП, 2005, 171–172; исти, *Смедеревски крај у другој половини XV и почетком XVI века*, Смедеревски зборник 2, 2009, 48–49.

⁴⁴ Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 195–200, 203–207, 210, 213–215, 221, 224–229, 233–237.

⁴⁵ О насељавању Влаха сточара, које османске власти третирају искључиво као социјалну категорију, в. Д. Бојанић-Лукач, *Власи у северној Србији и њихови први кануни*, Историјски часопис XVIII, 1971, 255–268; В. Ђурђев, *О насељаванју Влаха-сточара у северну Србију и другој половини XV века*, *Godišnjak Društva istoričara BiH* 35, 1984, 9–34; Е. Миљковић, А. Крстић, *Браничево у XV веку. Историјско-географска студија*, Пожаревац, 2007, 47–50, 62–63, 94–98. О проблему Влаха под османском влашћу уп. и: Е. Миљковић, А. Крстић, *Трагови српског средњовековног права у раним османским канунима и кануннамама*, у: *Средњовековно право у Срба у огледалу историјских извора*, 304–315; Г. Томовић, *Десјојов канун*, у: исто, 291–300; М. Luković, *Zakon Vlahom (Ius Valachicum) in the Charters issued to Serbian Medieval Monasteries and Kanuns Regarding Vlachs in the Early Ottoman Tax Registers (Defters)*, in: *Balkanica Posnaniensia* 20/1, *Ius Valachiorum I*, Poznań–Bucharest, 2015, 29–46, посебно 38–43; N. Isailović, *Legislation Concerning the Vlachs of the Balkans before and after Ottoman Conquest: an Overview*, in: *State and Society in the Balkans before and after Establishment of Ottoman Rule*, ed. S. Rudić, S. Aslantaş, Belgrade, 2017, 25–42.

везивање за османску државу. Тако је практично читаво хришћанско становништво северозападне Србије (Шабачке и Београдске бановине) након освајања ових крајева 1521. године стекло влашки статус.⁴⁶ Слично је било и у Срему после османског заузимања те области 1526. године, када су влашке повластице проширене на сву рају Сремског санцака.⁴⁷ У Београдској нахији 1528. године у дефтер су убележене 2142 старешине влашких кућа, као и 2367 придодатих чланова (синови и браћа старешина домаћинстава).⁴⁸ Након османских освајања у Срему и Славонији, северна Србија губи значај као војно крајиште, па се до 1532. године у Смедеревском санцаку укидају влашке повластице, а становништво које их је уживало бива сведено на положај раје.⁴⁹ У дефтеру из 1532. године у 155 села Београдске нахије пописане су 2463 старешине хришћанских рајинских домаћинстава, 17 удовичких домаћинстава и 286 нежењених мушкараца, као и 57 муслиманских домаћинстава са осам нежењених муслимана. То значи да је просечна величина села у овој нахији износила 16,4 кућа. Од тога, 29 села имало је мање од 10 кућа, а више од 30 кућа било је у свега 10 села.⁵⁰ Четири године касније (1536) османски пописивачи су у Београдској нахији пописали укупно 163 села са 2665 домаћинстава.⁵¹

О демографским и миграционим кретањима, условима и начину живота средњовековног становништва у околини Београда веома значајни подаци добијени су антрополошким испитивањима великог броја скелетних остатака (укупно 714 индивидуа) са средњовековне некрополе у Винчи. Као што је наведено, ова некропола коришћена је

⁴⁶ Поређењем података дефтера Влаха Смедеревског санцака из 1528. и опширног дефтера истог санцака из 1532. године види се да је скоро читаво становништво Београдске нахије било пописано као влашко 1528. године, да би убрзо, после укидања влашког статуса у Смедеревском санцаку, исти људи били унети у дефтер као земљорадничка раја, уп. Х. Шабановић, *Турски извори*, 33–112; А. Крстић, *Подунавље и Посавина Србије у позном средњем веку. Историјско-географски аспекти испитивања*, у: *Историја и географија – сусрети и прожимања*, Београд, 2014, 34–35. Исти је случај био и са становништвом Шабачке нахије Зворничког санцака у наведеном периоду, уп. А. Ханџић, *Шабац и његова околина у XVI вијеку*, у: *Шабац у прошлости*, I, Шабац, 1970, 174–242.

⁴⁷ А. Крстић, *Време ђурске власт у Срему*, у: *Срем кроз векове: слојеви култура Фрушке горе и Срема*, ур. М. Матицки, Београд–Беоцин, 2007, 76.

⁴⁸ Тако је 1528. године међу Власима Београдске нахије било 28,7% инокосних породица, 28,6% очинских задруга, 39,4% братских заједница и 3,3% заједница другачијег типа, уп. Х. Шабановић, *Турски извори*, 33–112; Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санцак*, 193–194; А. Крстић, *Сеока насеља*, 181–182.

⁴⁹ Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санцак*, 239–240; Е. Миљковић, А. Крстић, *Трагови*, 315.

⁵⁰ ВОА, *TD* 978, 160–164, 878–959; Х. Шабановић, *Турски извори*, 142–242; А. Крстић, *Сеока насеља*, 179.

⁵¹ ВОА, *TD* 187, 257–347; Х. Шабановић, *Турски извори*, 267–268, 285–397.

за сахрањивање сеоског становништва током више столећа, све до позног средњег века. Антрополошким анализом установљено је да је једна трећина популације својим пореклом припадала аутохтоном балканском становништву, нешто више од једне четвртине словенском, а да је више од трећине становника средњовековне Винче било мешовитог порекла.⁵² Генетско мешање запажа се пре свега у најмлађим слојевима некрополе, који непосредно претходе XVI столећу, и указује на досељавање становника са аутохтоним балканским биоантрополошким одликама. То би могло да одговара ономе што се из историјских извора зна о миграционим струјама са средишњих делова Балкана у Подунавље у позном средњем веку, укључујући и насељавање Влахa на просторе Смедеревског санџака у другој половини XV и првим деценијама XVI века. Палеодемографске анализе су показале да је просечна породица у Винчи у средњем веку имала седам чланова, од којих је четворо било дечијег узраста. Једну генерацију становника Винче чиниле су просечно око 33 породице, односно нешто више од 200 људи. Међутим, живот људи у околини Београда у средњем веку није био нимало лак. О томе најбоље сведочи чињеница да више од 40% сахрањених на некрополи чине деца, да је свега 42% Винчанаца преживело период свог телесног развоја, а да је мање од 10% доживело старост од преко 50 година. Међу узроцима који су доприносили високој смртности код деце су анемија, вероватно изазвана маларијом, рахитис и неухрањеност, а код одраслих дегенеративне промене на костима и повреде.⁵³

О изгледу села на просторима српског Подунавља и Посавине и начину живота у њима у средњем веку остало је мало трагова како у писаним и ликовним изворима, тако и у археолошком материјалу. Разлози за то леже, с једне стране, у чињеници да је свакодневни живот обичних људи био углавном изван интересовања средњовековних писаца, а с друге, да су куће подизане од материјала који нису трајни. Средњовековна сеоска насеља на подручју Београда углавном нису систематски археолошки истраживана.⁵⁴ О њиховом постојању и жи-

⁵² Аутохтони динарски биоантрополошки тип је у популацији средњовековне Винче имао удео од 26,2%, такође аутохтони медитерански 7,6%, словенски (лептодолихоморфни тип) 27,3%, док је метизовани (условно назван „динароидни“) тип присутан код 37,1% индивидуа. У малом броју (1,6%) јавља се и монголоидни тип, као резултат миграција народа турског и угарског порекла током средњег века у Панонију и на Балкан, уп. Е. Хошовски, *Палеодемографска реконструкција средњовековне некрополе на Белом брегу (Винча код Београда)*, Гласник Друштва конзерватора Србије 13, 1989, 87–90; исти, *Телесна висина становника средњовековне Винче*, Гласник Друштва конзерватора Србије 15, 1991, 49–50.

⁵³ *Истио*.

⁵⁴ Осим систематских истраживања појединих средњовековних некропола поред Дунава (Миријево, Винча, Брестовик) током друге половине XX века, последњих

воту људи сведоче остаци кућа и насеобина, цркава, старе некрополе, оставе новца, закопаване у тешким временима.⁵⁵ Ипак, на основу спроведених археолошких истраживања, може се рећи да су у крајевима уз Саву и Дунав, па тако и на подручју Београда, превладавала сеоска насеља збијеног типа. Куће и пратећи објекти нису били правилно распоређени, већ су били груписани у целине од неколико објеката, извесно унутар једног дворишта. Између ових објеката налазиле су се пећи, житне и отпадне јаме. Међу сеоским кућама на овим просторима преовлађују полуукопани објекти (полужемнице), који су били у употреби до позног средњег века, па и касније. Ови објекти су приземни, најчешће четвороугаоне, ређе овалне основе. Зидови су били изграђени од хоризонталних брвана или талпи, или од вертикално побијених стубаца са испуном од плетера, облепљеног блатом. Надземне куће се од XIV и XV века јављају све чешће, и по типу одговарају брвнарама или бондручарама. Сеоске куће биле су малих димензија, просечно око 15–16 m², често мање, понекад и нешто веће. Унутрашњост ових кућа је једноставна, са једном до две просторије, подом од набијене земље и са по једном до две пећи или огњиштем. Од покућства и ствари које су припадале средњовековним житељима београдске околине остали су, као и у другим областима, углавном сачувани фрагменти грнчарије (лонци, поклопци, крчази, црепуље), делови гвоздених алата и комади накита, махом локалне израде и скромних вредности.⁵⁶

деценија вршена су свеобухватна археолошка ископавања локалитета угрожених ширењем Рударског басена „Колубара“ уз рубна подручја Београда, уп. М. Благојевић, *Зашићена археолошка ископавања и истраживања на подручју РБ „Колубара“*, у: Резултати нових археолошких истраживања у северозападној Србији и суседним територијама, Београд–Ваљево, 2013, 153–169, с детаљнијом библиографијом.

⁵⁵ З. Симић, А. Црнобрња, *Сондажно ископавање локалитета Црквине у селу Ситублине*, Археолошки преглед н. с. 4, 2006 (2008), 44–46; С. Фидановски, Е. Зечевић, *Средњовековна гробља у Рипњу код Београда*, Годишњак Града Београда LIII, 2006, 33–88; исти, *Два средњовековна гробља у Рипној кући код Београда*, Гласник Српског археолошког друштва 31, 2015, 181–216; З. Симић, *Црква Светог архангела Михаила у Бељини. Резултати сондажних археолошких истраживања*, Саопштења XV, 1983, 333–341; З. Симић, М. Јанковић, *Ситари манастир Раковица*, Саопштења XLI, 2009, 324–327; П. Поп-Лазич, А. Јовановић, Д. Мркоброд, *Нови археолошки налази на јужним обронцима Космаја*, Гласник Српског археолошког друштва 8, 1992, 141–143; Н. Мирковић-Марић, *Локалитет Хумка, средњовековна некропола у селу Радјево, на тераси ПК Тамнава Зајадно поље*, у: Резултати нових археолошких истраживања у северозападној Србији, 249–257. Због ограниченог простора, овом приликом изостављамо радове о резултатима рекогносцирања средњовековних локалитета на територији Београда.

⁵⁶ Г. Милошевић, *Ситанање у средњовековној Србији*, Београд, 1997; А. Крстић, *Сеоска насеља*, 186–187, где је наведена референтна библиографија о резултатима археолошких истраживања средњовековних насеља на ширем подручју српског Подунавља и Посавине. Поред литературе из претходне напомене, такође в.

Села су била подигнута углавном у близини изворске или текуће воде, у долинама потока и мањих река, или поред обала Саве и Дунава. Налазила су се на равним или валовитим брежуљкастим теренима, погодним за земљорадњу. Неколико систематски испитаних локалитета у области Колубаре, нпр., указују на континуитет насељавања људи од праисторије, преко антике до позног средњег века на речним терасама Колубаре и њених притока Кладнице, Пештана и др.⁵⁷ Доњи Срем је, као и равничарски Банат, у средњем веку био у великој мери мочварно и поплавно подручје. То је опредељивало људе да насеља стварају углавном на земљаним гредама, сувим и оцедним местима, као на острвима (која су у време поплава често заиста то и постајала). Тако је, рецимо, средњовековно насеље у Бољевцима било смештено на релативно сувом појасу земљишта правца исток–запад, ширине до један километар, обликованом ритовима Саве на југу и Фенечком баром на северу.⁵⁸ Локалитет Најева циглана код Панчева, који је био насељен од праисторије до краја XV или прве половине XVI века, лежи на уздигнутој лесној тераси изнад једног од рукаваца Тамиша и околног мочварног терена. Дуго трајање овог насеља било је условљено погодностима које је његов положај пружао за живот људи, од могућности за привређивање (риболов, земљиште подесно за земљорадњу и сточарство), до значајних комуникација (прелаз преко Дунава и пут који је уз Тамиш водио даље на север).⁵⁹

Средњовековне угарске повеље из периода од XIV до почетка XVI века садрже податке о извесном броју сеоских насеља са данашње територије Београда, односно подручја општина Земун и Сурчин. Тако

С. Трифуновић, *Полузеमुница ђређијурског доба из Банатског Карловца*, Гласник Српског археолошког друштва 31, 2015, 221–231.

⁵⁷ А. Ропкић, *Средњовековна некропола на локалитету Црквине*, Колубара 5, 2011, 275–282; Ж. Јеж, *Археолошка ископавања на локалитету Скобаљ – Манасићирине*, Колубара 2, 1995, 27–51; М. Благојевић, *Заштитна археолошка ископавања*, 155–169.

⁵⁸ Д. Мркобрад, *Село Бољевци код Земунa – средњовековно и праисторијско насеље*, Археолошки преглед 23, 1982, 28–32; исти, *Резултати истраживања средњовековног насеља у Бољевцима током 1985. године*, Гласник Друштва конзерватора Србије 10, 1986, 60–62; Н. Станојев, *Средњовековна насеља у Војводини*, Нови Сад, 1996, 75; А. Крстић, *Сеоска насеља*, 184. За још неке локалитете са слојевима развијеног и позног средњег века на простору општина Земун и Сурчин в. D. Dimitrijević, *Zabran, Petrovčić, Surčin. Srednjevekovna nekropola sa crkvom*, Arheološki pregled 5, 1963, 142–145; ista, *Progar, Zemun, lokalitet „Progarski vinogradi“ – rimsko naselje i srednjovekovna nekropola*, Arheološki pregled 10, 1968, 144–145; Д. Мркобрад, *Насеље „Галеника“, Земун – латенско и средњовековно насеље*, Гласник Друштва конзерватора Србије 10, 1986, 55–56; М. Јанковић, *Калуђерске ливаде. Средњовековно гробље код Јакова*, Гласник Српског археолошког друштва 19, 2003, 73–120.

⁵⁹ Насеље је највероватније запустело због пограничних борби и турских упада на територију Баната, уп. Д. Радичевић, В. Ђорђевић, Ј. Ђорђевић, *Позносредњовековни хоризонти на локалитету Најева циглана у Панчеву*, Рад Музеја Војводине 54, 2012, 77–91.

знамо да је у позном средњем веку на том простору постојало више насеља, него што их има данас.⁶⁰ Нека од њих су током XV века запустела, пре свега услед сталног пограничног ратовања. То је био случај са селима Јаково, Сурчин, Добановци, Белегиш, Владовци, Степановци, Мохаровци и Трњане у околини Земуна, која је краљ Матија Корвин као пустаре пре 1488. године даровао српском властелину Дмитру Потречићу. Он је потом населио и обновио бар део тих селишта, будући да се Добановци, Јаково, Сурчин и Белегиш као села налазе убележени и у дефтерима Сремског санџака у XVI веку, а постоје и данас.⁶¹ О мочварном карактеру приобаља Дунава и Тамиша сведочи и то што се у турским документима из XVI века користи термин „острво Овча и Борча“.⁶² Доскора се сматрало да су то и најранији помени ових насеља, али се сада зна да је Борча постојала и почетком XV века. Наиме, када је краљ Жигмунд дошао из Оршаве у Београд у септембру 1427. године да од Ђурђа Бранковића преузме град, он је две повеље издао у Борчи поред, односно насупрот Београдске тврђаве („in Barcha prope Albamandor“, „in Barcha ex oposito castris nostri Nandoralbensis“).⁶³

*

У духовном животу српског становништва у бурним временима позног средњег века у околини Београда значајну улогу имали су православни манастири. О њима се мало зна. Извори су изгубљени, а ни манастирске цркве и други објекти нису избегли злехуду судбину, па су од њих углавном преостале само рушевине или недовољно истражени археолошки локалитети. Од неких манастира из околине Београда није остало ни толико, па су познати само на основу турских дефтера из средине XVI столећа. Били су то углавном мањи манастирски комплекси, од којих су неки сасвим сигурно настали у првој половини XV века, у време српских деспота.

Према просторном распореду манастира који су у том периоду сачињавали сакрално окружење Београда, могу се уочити две основне групе. Већина сада познатих манастира била је распоређена у ближој

⁶⁰ Уп. карту позносредњовековних насеља у Срему у: А. Крстић, *Сеоска насеља*, 176.

⁶¹ З. Симић, Д. Димитријевић, С. Ђирковић, *Почеци манастира Фенек*, Саопштења XXVII–XXVIII, 1995–1996, 88, 93; А. Крстић, *Сеоска насеља*, 188.

⁶² Г. Томовић, *Почеци насељавања Овче*, Годишњак Града Београда XLIV, 1997, 91–92; А. Fotić, *Yahya-paşa-oğlu Mehmed Pasha's Evkaf in Belgrade*, Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 54, 2001, 441, 448–449.

⁶³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL, OL), Diplomatai levéltár (= DL) 88039, 29238; А. Крстић, *Краљ Жигмунд у Борчи, или када је и како Београд предао Угрима 1427. године?*, Историјски часопис LXI, 2012, 122–123.

околини Београда, на удаљености од око 10 до 20 km од града, у полу-кругу, који се протезао од Винче и Болеча крај Дунава, преко подножја Авале, до Барича на Сави. То су били манастири: Свети Христифор у Мислођину, Превелика код Железника, Раковица, Свети Ђорђе код Лештана, Сланци, Винча и Рајиновац. Друга група била је смештена на падинама Космаја: Павловац, Кастаљан, Тресије и, изгледа, манастир у Великој Иванчи. Недавно је изнето мишљење да такав просторни распоред манастира није био случајан, већ да су локације за нова духовна средишта у време деспота Стефана биране врло промишљено, с идејом да се створи линија духовне одбране престоног града.⁶⁴

*

Велики значај у привреди околине Београда у позном средњем веку имало је рударство у рудницима Железник на Космају и Рудиштима под Авалом. Рудишта, трг и рудник олова и сребра, налазио се, сматра се, на локалитету Паланка, западно од Рипња.⁶⁵ Рудишта је Београдској митрополији даровао највероватније деспот Стефан Лазаревић. Велики приходи које су Рудишта доносила били су разлог што је Јован Хуњади 1453. године извршио, наводно добровољну, замену добара са српским калуђерима из Београда и тако дошао у посед овог рудника. Хуњадију је припадао трг (*oppidum*) Рудишта са селима, рударским окнима и другим поседима, приходима и правима.⁶⁶ Рудишта су у то време имала ковницу, у којој је кован деспотов, а потом и заједнички новац деспота Ђурђа и Јована Хуњадија. Ове емисије репрезентују ситуацију у којој је бистрички жупан и ердељски војвода био власник рудника и ковнице на територији државе српског деспота.⁶⁷ Преко овог рударског

⁶⁴ М. Поповић, *Сакрално окружење Београда*, 11–44. Ту је наведена и ранија литература о средњовековним манастирима са овог подручја. Детаљније разматрање о позносредњовековним црквама и манастирима у околини Београда морало је, нажалост, овом приликом изостати због ограниченог обима радова у зборнику.

⁶⁵ В. Симић, *Старо и савремено рударство у околини Авале*, Годишњак Града Београда IV, 1957, 72–75. Археолошким истраживањима спроведеним 2004. године откривено је средњовековно гробље на локалитету Паланка, које се везује за Рудишта. Само насеље још увек није прецизно археолошки лоцирано, али се на основу нађених уломака опеке, лепа и керамике сматра да се налазило северно, односно северозападно од некрополе, уп. С. Фидановски, Е. Зечевић, *Средњовековна гробља у Рипњу*, 36–39, 42–45, 64–67, 76, 82–84, 89.

⁶⁶ J. Teleki, *Hunyadiak kora Magyarországon*, X, 413–416, 519–521; Б. Храбак, *Рудишта*, 100; М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни*, II, Београд, 1962, 23–24; Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 307–308; М. Спремић, *Десетог Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд, 1994, 98, 466, 474–475; А. Крстић, *Кучево и Железник*, 156–158; исти, *Рудишта*, у: Лексикон градова и тргова, 245.

⁶⁷ Позната је врста сребрног новца с натписом **РДИЦА** и лавом Бранковића на аверсу, и натписом **ВОСВОДА ИВАНИШ** на реверсу, М. Динић, *За историју*

центра пролазила је значајна саобраћајница, која је повезивала Београд са Шумадијом и долином Мораве.⁶⁸ Последњих година пред пропаст српске државе у Рудиштима је формирана и мања дубровачка колонија, која је одржавала најживље везе са Смедеревом, али и с другим местима, као што су Београд, Рудник, Ваљево и Бохорина у Подрињу.⁶⁹ У неким случајевима дубровачки трговци у Рудиштима су своје спорове износили пред локалне власти, па тако знамо да је у овом тргу и руднику постојао судија, који је имао своје службенике.⁷⁰

Рудишта су и под Османлијама у прво време задржала свој статус. Насеље је 1476/1477. године имало 14 кућа и држало пазар, а приходи од закупа овог рудника, који је улазио у састав царског хаса у Железнику, износили су 640 акчи, док се од закупа тржне царине добијало 30 акчи.⁷¹ Међутим, Рудишта су пре средине друге деценије XVI века остала без становника, пошто се „раја прикључила непријатељској земљи“.⁷² По попису из 1522/1523. године, село Рудишта је још увек било ненастањено, а 1528. године у њему су убележени Власи – 19 стареши-

рударсѣва, II, 24–26; А. Крстић, *Рудишѣва*, 245. У нашој нумизматици није препознато да је „војвода Иваниш“ из Рудишта заправо Јован Хуњади, и да се ради о још једној врсти заједничког новца деспота Ђурђа и Хуњадија, кованој у Рудиштима, поред оне с латинским натписима. Зато се погрешно тврдило и тврди да је у питању једина „самостална – феудална емисија новца“ настала у Деспотовини. Међутим, чињенице да у централизованог држави деспота нису постојале самосталне емисије властеле, и да је деспот Ђурађ, осим са Хуњадијем, заједничке емисије новца имао у Сребреници са краљем Стефаном Томашем, недвосмислено искључују сваку могућност да је „војвода Иваниш“ био неки локални српски великаш. Такође је без основа мишљење да је у питању члан познате босанске породице Дињићић Ковачевић, уп. *Каталог збирке српског средњовековног новца Сергија Димитријевића*, Београд, 2001, 411, 421; С. Димитријевић, *Нове врсте српског средњовековног новца*, Београд, 2005, 92–93, 95; В. Иванишевић, *Новчарсѣво средњовековне Србије*, Београд, 2001, 28, 52, 60–61, 69, 176, 178, 191–194, 298–300; исти, *Новац десиоѣа Ђурђа Бранковића*, у: *Пад Српске деспотовине 1459. године*, ур. М. Спремић, Београд, 2011, 427.

⁶⁸ М. Динић, *Грађа за историју Београда у средњем веку*, II, Београд, 1958, 59–60; исти, *За историју рударсѣва*, II, 24; Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 124; М. Спремић, *Десиоѣа Ђурађ*, 421–422.

⁶⁹ М. Динић, *Грађа*, II, 57–58, 63, 66; А. Веселиновић, *Дубровачко Мало веће о Србији (1415–1460)*, Београд, 1997, 591, 593, 599, 602.

⁷⁰ М. Динић, *Грађа*, II, 58, 65; Б. Храбак, *Рудишѣва*, 101–103; М. Спремић, *Десиоѣа Ђурађ*, 575, 644, 657, 704–706, 710–711. О Рудиштима и Дубровчанима в. С. Ћирковић, Д. Ковачевић-Којић, Р. Ћук, *Сѣаро српско рударсѣво*, Београд, 2002, 99, 103; Д. Ковачевић-Којић, *Градски животи у Србији и Босни (XIV–XV вијек)*, Београд, 2007, 265, 274, 326, 333.

⁷¹ ВОА, *TD* 16, 7; Х. Шабановић, *Турски извори*, 7.

⁷² До бежања становника Рудишта највероватније је дошло током угарско-турских борби око Жрнова 1515. године, уп. ВОА, *TD* 1007, 57; Х. Шабановић, *Турски извори*, 18, нап. 12; С. Ћирковић, Д. Ковачевић-Којић, Р. Ћук, *Сѣаро српско рударсѣво*, 190.

на и 20 њима придружених мушких чланова домаћинства.⁷³ Поменути Власи су се изгледа само кратко задржали у Рудиштима, јер је већ у наредном попису, 1532. године, село забележено као пусто. Његово имање користили су становници околних села, а тако је било и 1536. године, када су га обрађивали житељи рудника Железник.⁷⁴

Железник, трг и рудник сребра и олова, налазио се у атару села Стојник на Космају, западно од Сопота. На простору Космаја постојао је велики римски рударски центар,⁷⁵ али није познато када је започела средњовековна експлоатација руде у Железнику. Први помени овог рудника потичу из дубровачких докумената друге половине XIV века, будући да су дубровачки трговци и предузетници одржавали пословне везе са Железником.⁷⁶ Првих деценија XV века овај рудник и трг био је у опадању. Према тврдњама дубровачких власти изнетих у писму деспоту Ђурђу из 1433. године, у њега више трговци нису залазили нити ту пословали, па је скоро потпуно запустео.⁷⁷

Ипак, доласком Османлија рударство у Железнику је обновљено, доносећи почетком XVI века солидне приходе царској благајни. Према првом сачуваном попису из 1476/1477. године, Железник је био трг (пазарно место) и имао је 105 кућа. Четрдесет година касније, 1516. године, Железник је имао укупно 245 домаћинства у четири махале.⁷⁸ Железник је у првим деценијама XVI столећа био највеће насеље у широј околини Београда. У сумарном попису насталом после турског освајања Београда 1522/1523. године биле су забележене у Железнику 403 одрасле мушке особе и четири удовице. Укупан приход износио је 80.000 акчи, од тога од сребрне руде 43.000, а од испенце, десетака и других пољопривредних дажбина 33.200, док је од тржне таксе, глоба, свадбарине и таксе на винску бурад узимано

⁷³ Ови Власи припадали су кнежини Манула, сина Тодоровог, који је држао рудник у Железнику на Космају, уп. Х. Шабановић, *Турски извори*, 23, 111.

⁷⁴ Рудишта су до почетка друге половине XVI века поново била насељена, а ускоро је обновљена и рударска производња, уп. Х. Шабановић, *Турски извори*, 131, 265; А. Крстић, *Кучево и Железник*, 158–159; С. Катић, *Тврђава Авала*, 266–267.

⁷⁵ С. Душанић, *Из историје касноантичког рударства у Шумадији*, Старице 40–41, 1989–1990, 217–223; V. Simić, *Istoriski razvoj našeg rudarstva*, Beograd, 1951, 190–195; С. Ђирковић, Д. Ковачевић-Којић, Р. Ћук, *Сјаро српско рударство*, 13, 45; А. Црнобрња, *Ревизионо археолошко рекогносцирање уједне зоне римских космајских рудника*, Зборник Народног музеја у Београду 23–1 Археологија, 2017, 237–265.

⁷⁶ К. Јиречек, *Сјоменици српски*, Споменик СКА 11, 1892, 32–33; А. Крстић, *Кучево и Железник*, 141.

⁷⁷ К. Јиречек, *Трговачки ђуџеви и рудници Србије и Босне у средњем веку*: Зборник Константина Јиречека, I, Београд, 1959, 270, 283; М. Спремић, *Десетом Веку*, 583, 685, 712; С. Ђирковић, Д. Ковачевић-Којић, Р. Ћук, *Сјаро српско рударство*, 45.

⁷⁸ BOA, TD 16, 5–6; TD 1007, 55–57; Х. Шабановић, *Турски извори*, 5–7, 13–16; А. Крстић, *Кучево и Железник*, 146, 158; исти, *Железник*, у: Лексикон градова и тргова, 108.

3800 акчи.⁷⁹ Становништво је због вршења рударске службе плаћало харач одсеком, али је до 1528. године стекло влашки статус. Као такво, наставило је да врши рударску службу, али је уместо харача по мушкој глави давало *филурију*, дукат по кући. У то време, у руднику Железник пописано је укупно 148 старешина домаћинстава, једна удовица и 168 придружених (мушких) чланова домаћинстава.⁸⁰

Међутим, становништво са влашким статусом у Смедеревском санџаку убрзо је изгубило тај положај и преведено је у рају. Према следећем попису, спроведеном 1532. године, царски хас у Железнику, поред самог рудника Железника са мезром Пуповац, обухватао је још 19 села и три мезре. У Железнику је тада пописано 207 домаћинстава, као и 71 нежењени мушкарац. Приход од самог Железника износио је укупно 47.195 акчи, од чега је 10.000 био ушур од сребрне руде.⁸¹ О улози домаћих људи у организовању рударске производње у Железнику првих деценија XVI stoleћа сведочи и податак да је неки Гргур, топионичар из Рудника, прешао у Железник, где је прво био надзорник топионице, а 1527. године постао је и закупац овог рудника.⁸² У дефтеру из 1536. године убележено је да Железник има 18 хришћанских махала са 194 куће, седам нежењених мушкараца и једним старачким домаћинством. Каснијих деценија рударска производња у Железнику је опадала.⁸³

⁷⁹ Подаци овог пописа сачувани су у сумарном дефтеру насталом 1531. године: TD 135, 5; X. Шабановић, *Турски извори*, 23–24; С. Катић, У. Урошевић, *Сумарни ѱойис вакуфа*, 38–39.

⁸⁰ BOA, TD 144, 72–76; X. Шабановић, *Турски извори*, 107–110.

⁸¹ Из дефтера се такође сазнаје да су неки *војнуци* из Рудника и Железника раније пратили сребро за ковницу у Новом Брду, али да су тада доведени у Рудник. У Руднику су вероватно обављали сличне послове везане за обезбеђивање тамошње ковнице и пошљки новца: BOA, TD 978, 160–164, 234; X. Шабановић, *Турски извори*, 18, нап. 11, 117–136; А. Аличић, *Турски каѱасѱарски ѱойиси неких ѱодручја заѱадне Србије XV и XVI век*, I, Чачак, 1984, 373; С. Катић, *Рудник ѱод османском влашћу у XV и XVI веку*, Историјски часопис LV, 2007, 143.

Сумарни попис Смедеревског санџака настао 1530. године доноси о царском хасу Железник другачије податке, који су веома слични онима у сажетом попису из 1522/1523. године (шест махала у Железнику, 196 џемата, са 398 особа и четири удовице, село Рудишта, са пет мезри и укупним приходом од 83.399 акчи): MAD 506 *Numaralı Semendire Livâsı İcmâl Tahrîr Defteri (937/1530) <Dizin ve Tıpkıbasım>*, Ankara, 2009, 13, стр. факсимила 15. Подаци о становништву у сажетом попису из 1530. године углавном су преузети из пописа насталих 1522/1523. године, уп. С. Катић, У. Урошевић, *Сумарни ѱойис вакуфа*, 40.

⁸² С. Катић, *Рудник*, 143; *isti*, *Rudarska naselja u Smederevskom sandžaku, primer funkcionisanja etnički i verski mešovitih sredina na Balkanu*, in: IV. Uluslararası Güneydoğu Avrupa Türkolojisi Sempozyumu Bildirileri (03–07. Aralık 2007, Zagreb), ed. N. Hafiz, Prizren, 2011, 462.

⁸³ X. Шабановић, *Турски извори*, 247–266; А. Крстић, *Кучево и Железник*, 158–159; С. Катић, *Рудник*, 146, 149, нап. 83.

Одсуство извора онемогућава нас да детаљније сагледамо живот на селу и пољопривредне активности у околини Београда пре 1521. године. Тиме је значај раних османских дефтера још већи, пошто они осликавају не само привредну структуру друге половине XV и почетка XVI столећа већ и економику претходног раздобља. Живот човека на селу одвијао се у устаљеним оквирима, успостављеним током претходних векова. Османски пописни дефтери омогућавају да се стекне релативно прецизна слика о сразмерној заступљености појединих ратарских култура у укупној производњи, будући да се за свако село пописују количине житарица које су узимане на име спахијског десетка. Према попису из 1532. године, у Београдској нахији највише је узгајана пшеница, на коју је одлазило 36,5% приноса. На другом месту била је „сумјешница“ или „суражица“ (мешавине пшенице и јечма, односно пшенице и ражи) са 30,5%, док је на јечам отпадало 26,9% производње. Остале културе узгајане су у знатно мањој мери: овас је чинио 4,9%, а просо и раж по 0,5% пожњевеног жита. Треба, наравно, имати у виду да су све наведене цифре ипак само оријентационе, зато што су пописивачи у дефтере бележили процењену, а не стварну производњу.⁸⁴

Иако се углавном сматра да дефтери због своје фискалне природе у принципу приказују реалну слику стања на терену,⁸⁵ при процењивању приноса појединих пољопривредних култура и просечног приноса по сеоском домаћинству у околини Београда у трећој деценији XVI века постоје извесне нелогичности. Тако прорачун, заснован на подацима из турског пописа, показује да је једна породица у Београдској нахији око 1530. године просечно производила 5,2 t житарица.⁸⁶ Иако су у Београдској нахији крајем треће деценије XVI века претежно биле присутне задружне, велике породице, а сеоске баштине према канунима из средине XVI века износиле од 70 до 130 дунума, односно између 6 и 12 ha,⁸⁷ подаци о овако високим приносима не чине се много вероватним. Разлози за сумњу у наведене вредности леже не само у сазнањима о средњовековној земљорадњи на нашим просторима⁸⁸ већ и у подацима

⁸⁴ Х. Шабановић, *Турски извори*, 117–242; Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санџак*, 88.

⁸⁵ В. McGowan, *Food Supply and Taxation on the Middle Danube (1568–1579)*, *Archivum Ottomanicum* 1, 1969, 140.

⁸⁶ Х. Шабановић, *Турски извори*, 117–242; о методологији прорачуна в. А. Крстић, *Подунавље и Посавина*, 33.

⁸⁷ Д. Бојанић, *Turski zakoni i zakonski propisi iz XV i XVI veka za smederevsku, kruševačku i vidinsku oblast*, Београд, 1974, 55, 142, s. v. dunum; иста, *Јадар у XVI и XVII веку*, у: Јадар у прошлости, I, Нови Сад, 1985, 82.

⁸⁸ Сматра се, наиме, да су просечни приноси у средњем веку свега четири до пет пута превазилазили количину утрошеног семена, а да је једно домаћинство са

које пружа дефтер Смедеревског санцака, настао само неколико година касније (1536). Наиме, просечна производња житарица по домаћинству у Београдској нахији 1536. године, према истој методологији прорачуна, износила је 3,6 t.⁸⁹

Од осталих култура, поред узгајања воћа и поврћа (у дефтери-ма се посебно бележе лук и купус), затим лана и конопље, углавном за сопствене потребе, у нешто већем обиму гајена је винова лоза. Виноградарство је имало велики значај у привреди Београда и његове околине. Говорећи о опсади Београда 1440. године, Ашикпашазаде помиње да су Османлије уништиле београдске винограде и одвеле у ропство раднике који су у њима радили.⁹⁰ Турци су слично поступили и 1491. године, искористивши прилику да нападну град у време бербе. Сматрали су да ће Београђани бити неспремни, јер су се разишли по околним виноградима да прикупе грожђе и друге плодове.⁹¹ Калочки надбискуп наплаћивао је почетком XVI века десетину на подручју Београда од жита, пчела и других производа, као и од вина. Београдски бан је тих година имао и прокуратора винограда, што би значило да је поседовао веће комплексе под виновом лозом.⁹² У Београдској нахији 1532. године приходи од вина (тј. шире) уписани су, међутим, у свега 31 од 153 села чије су дажбине забележене у дефтеру. То је необично мали број, посебно када се упореди са ситуацијом у нахији Кучево 1476/1477. године, када су приходи од вина забележени уз највећи број насеља. О томе да је реална ситуација у Београдској нахији ипак била другачија него што поменути дефтер приказује, сведоче подаци из наредног пописа. Тако су 1536. године виногради, односно приходи од

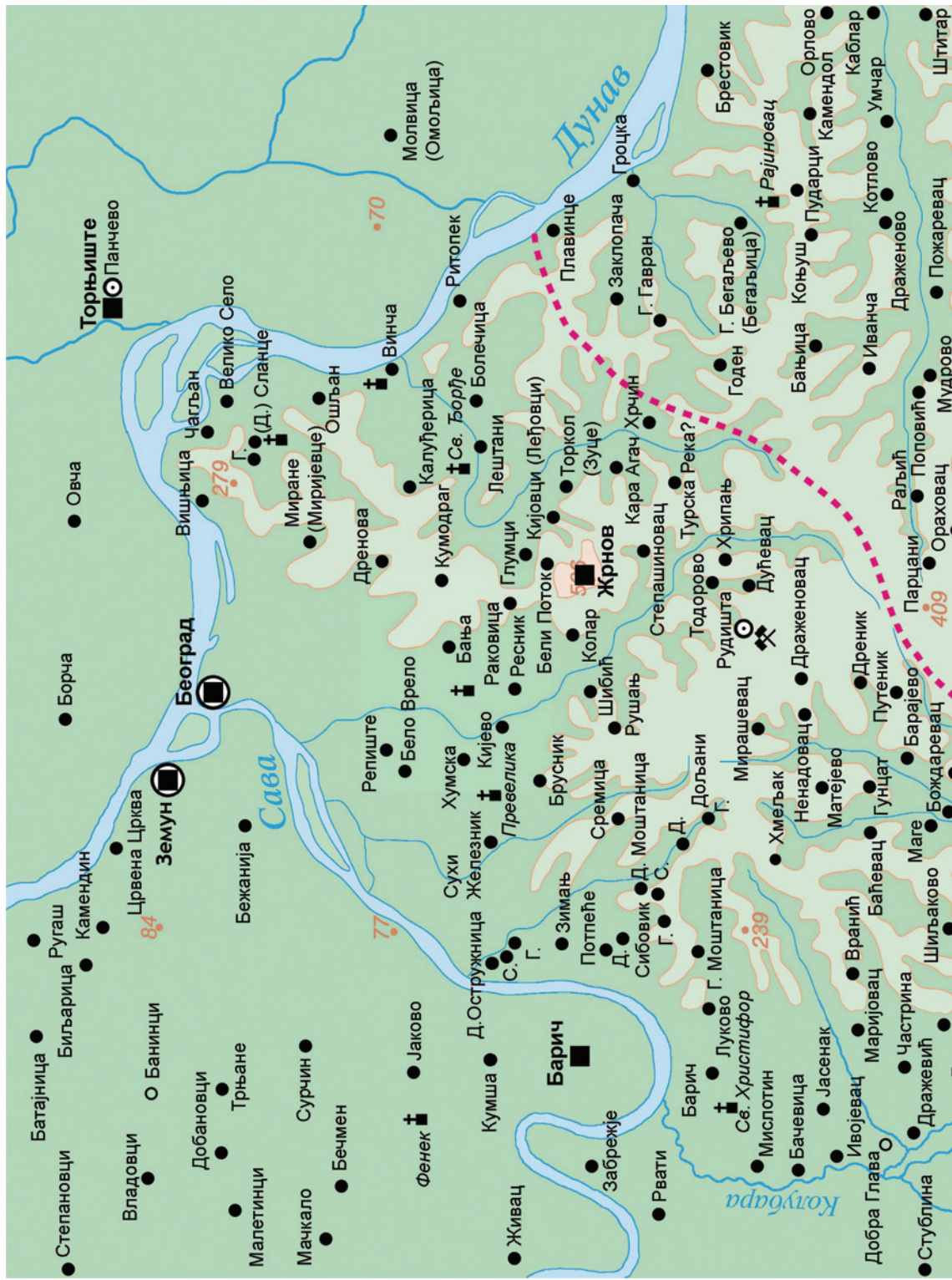
једним паром волова могло да обради површину земљишта од око 2–3 ха. С друге стране, за сејање 1 ха земље потребно је око 180 kg пшенице, што значи да је просечни принос био око 720–900 kg/ха, уп. М. Благојевић, *Земљорадња у средњовековној Србији*, Београд, 1973, 236, 245, 315, 319. Ако је једна породица у Београдској нахији 1532. године просечно производила 5,2 t житарица, и ако је принос био пет пута већи од количине утрошеног семена, то би значило да је домаћинство користило површину од 5,8 ха само за узгој житарица. Ове површине су и веће, пошто се један део земљишта (обично трећина) остављао на угар. У селу Павловцу на Космају, нпр., просечна количина произведених житарица по домаћинству износила би тешко замисливих 6,5 t.

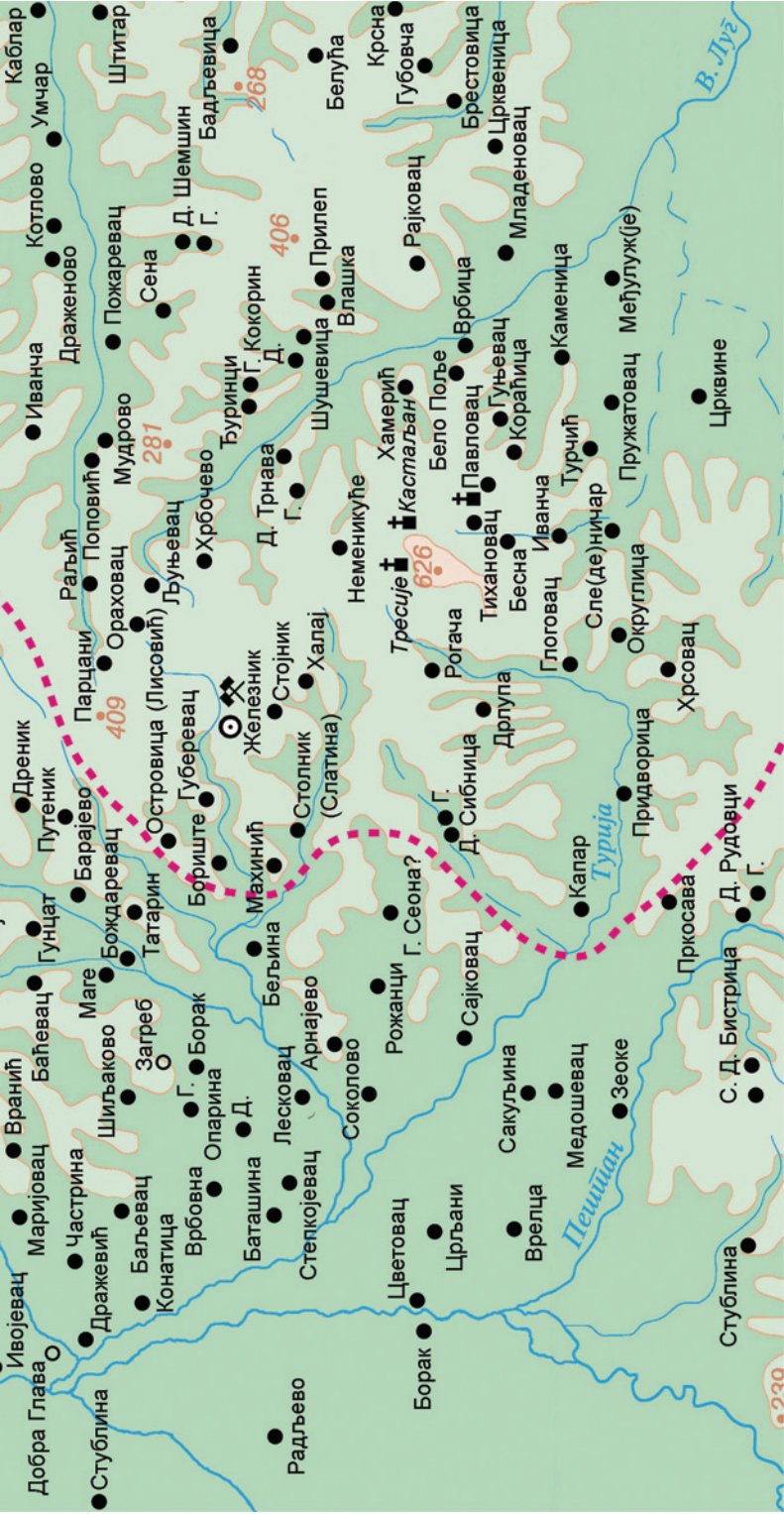
⁸⁹ Х. Шабановић, *Турски извори*, 267–268, 285–397. С друге стране, просечне добијене количине житарица по домаћинству у нахији Пек у Браничеву 1467. године износиле су 1,7 t, а у суседној нахији Лучица 2,5 t, уп. А. Крстић, *Подунавље и Посавина*, 33.

⁹⁰ Г. Елезовић, *Турски извори за историју Југословена*, Браство 26, 1932, 65.

⁹¹ С. Wagner, *Petri de Warda Epistolae*, Posonii et Cassoviae, 1776, 58–59; Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 207.

⁹² L. Thallóczy, A. Áldásy, *Magyarország és Szerbia*, 306, 344; Ј. Калић-Мијушковић, *Београд*, 291.

ОКОЛИНА БЕОГРАДА У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XV И ПРВОЈ ПОЛОВИНИ XVI ВЕКА

- утврђени град са подграђем

тврђава

трг (пазар)

село
- село из пр. пол. XV в. које не бележе дефтери из прве пол. XVI в.

манастир

рудник

шире уписани у 126 села ове нахије (77,3%).⁹³ Виногради и баште поред Земуна учтани су на турском плану Београда из 1492. године и назначени у пратећој легенди.⁹⁴

Од крупне стоке гајена су говеда и коњи, а од ситне свиње, козе и овце, као и живина. Турски пописи бележе приходе од ситне стоке, првенствено свиња, док је *овчарина* уписивана у посебне дефтере. У 136 села Београдске нахије 1532. године опорезовано је укупно 5600 свиња, што би просечно износило 41 свињу по селу, односно 2,1 свињу по кући. Неколико година касније (1536), број свиња се незнатно повећао – просечно 2,7 по домаћинству.⁹⁵ Овај број задовољавао је реалне потребе једног домаћинства, али показује да у Београдској нахији у то време није било вишкова, који би се изнели на тржиште. Занимљиво је да је у суседној, Ваљевској нахији домаћинство у просеку имало око шест свиња, што је чак три пута више него у околини Београда.⁹⁶ О узгоју крупне стоке, која није опорезивана, а самим тим ни пописивана, посредно сведоче вести о пљачкама у време војних упада Османлија на угарску територију. Тада су уз робље и други плен углавном одвођени коњи, те крда говеда и стада оваца. Тако је, нпр., 1519. године дошло до сукоба између смедеревских Турака и београдске посаде око стоке, која се у великом броју налазила недалеко од Дунава, са угарске (дакле, банатске) стране реке.⁹⁷ Такође, пчеларство је било широко распрострањено делатност у околини Београда у позном средњем веку. У пописима из прве половине XVI века приходи од кошница забележени су у скоро свим селима Београдске нахије.⁹⁸

⁹³ Х. Шабановић, *Турски извори*, 117–242; Д. Војанић, *Turski zakoni*, 36, 154; А. Крстић, *Кучево и Железник*, 156.

⁹⁴ Г. Елезовић, Г. Шкриванић, *Како су Турци после више ојсада заузели Београд*, у: Зборник за источњачку историјску и књижевну грађу, Београд, 1956, 16. Срем је током средњег века био чувен по својим винима.

⁹⁵ Х. Шабановић, *Турски извори*, 142–242, 267–268, 285–397.

⁹⁶ Е. Миљковић-Бојанић, *Смедеревски санџак*, 94, указује на то да се у областима насељеним претежно становништвом са влашким статусом гајило мање свиња него у другим крајевима.

⁹⁷ М. Динић, *Грађа за историју Београда у средњем веку*, II, Београд, 1958, 102–103.

⁹⁸ Х. Шабановић, *Турски извори*, 142–242, 267–268, 285–397.

Aleksandar R. Krstić

SURROUNDING AREAS OF BELGRADE IN THE LATE MIDDLE AGES

(FROM THE BEGINNING OF THE 15TH TO THE FIRST DECADES OF THE 16TH CENTURY)

S u m m a r y

This paper examines today's urban area of Belgrade in the Late Middle Ages. As a predominantly border city, situated on important traffic routes, Belgrade had a rich and tumultuous history during the Middle Ages. The subject of Hungarian-Serbian battles on several occasions during the 14th century, Belgrade became the capital of Despot Stefan Lazarević in 1403/1404. In less than 25 years, Despot Stefan built up Belgrade as a military, political, administrative, ecclesiastical, economic and cultural centre of Serbia. In 1427, however, Belgrade was returned to Hungary, under whose rule it remained until 1521, when it was conquered by the Turks. Medieval Belgrade was limited to the fortified city on the confluence of the Danube and Sava rivers and the suburban settlement in its immediate vicinity. The rise of Belgrade as the capital of Serbia contributed to the population and development of areas in its hinterland. On the other hand, Ottoman-Hungarian conflicts in the Danube and Sava region in the second half of the 15th, as well as in the first decades of the 16th century led to the destruction of settlements and migrations of the population in the present-day territory of Belgrade. Many village settlements in the surrounding area of medieval Belgrade, archaeological traces of which partially remain, were only just recorded in the first Ottoman *defters* (censuses) from the second half of the 15th and the first half of the 16th century. Apart from them, the Late Middle Ages saw the development of mining and trade centres in the hinterland of Belgrade – Rudište, at the base of the Avala mountain, on which the fortress Žrnov was located, and Železnik on Kosmaj.

Zemun in Syrmia, opposite Belgrade, was a fortress and an urban settlement with a long history. In the middle of the 15th century it was in the possession of Serbian despots. There were multiple village settlements in the surrounding area of Zemun that are still around to this day, while others have disappeared over time. On the other side of the Danube river, in the wetlands of southern Banat, there were settlements originating from the early 15th century that are today a part of the city of Belgrade, like Borča.

There is no preserved data in historical sources concerning medieval rural economy in areas surrounding Belgrade. However, economic activity in those areas can be reconstructed to a significant extent thanks to data col-

lected from the first Ottoman censuses from the second half of the 15th and the first half of the 16th century.

Keywords: Belgrade, the surrounding areas of Belgrade, the banate of Belgrade, the Belgrade *nahiye*, the Late Middle Ages, village, mining, agriculture, Despot Stefan Lazarević, the Ottomans.